WIKIPEDIA

Nagsasabtan: 41°00′31″N 28°58′48″E

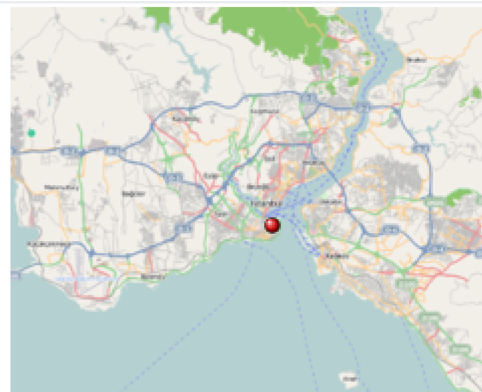
Hagia Sophia

Ti **Hagia Sophia** (manipud iti Griego: Ἁγία Σοφία, "Nasantuan a Kinasaririt"; Latin: *Sancta Sophia* wenno *Sancta Sapientia*; Turko: *Ayasofya*) ket ti dati a patriarko a basilika ti Griego nga Ortodokso (simbaan), ken kalpasanna ti imperial a meskita, ken itan ket museo (Ayasofya Müzesi) idiay Istanbul, Turkia. Manipud iti petsa a pannakaipatakderna idi 537 aginggana idi 1453, daytoy ket nagserbi a kas maysa a katedral ti Akindaya nga Ortodokso ken tugaw ti Iglesia ti Konstantinopla,[1] malaksid idi baetan ti 1204 ken 1261, idi daytoy ket napagbaliwen iti katedral ti Romano a Katoliko babaen ti Latin nga Imperio. Ti pasdek ket meskita manipud idi 29 Mayo 1453 aginggana idi 1931. Daytoy idi ket naisekularisado ken nalukatan a kas museo idi Pebrero 1, 1935.[2]

Hagia Sophia
Ayasofya (Turko)
Ἁγία Σοφία (Griego)
Sancta Sophia (Latin)

Hagia Sophia, Istanbul

Lokasion idiay Istanbul

Nagsasabtan	41°00′31″N 28°58′48″E
Lokasion	Istanbul (naipakasaritaan a Konstantinopla), Turkia
Nagdesinio	Isidoro ti Mileto Antemio ti Tralles
Kita	▪ Bisantino a Katedral ti Romano Katoliko (537–1054) ▪ Katedral ti Griego nga Ortodokso (1054–1204) ▪ Katedral ti Romano Katoliko (1204–1261) ▪ Katedral ti Griego nga Ortodokso

Ti simbaan ket nairuknoy idi iti *KInasaririt ti Dios*, ti Berbo, ti maikadua a persona ti Nasantuan a Trinidad,[3] ti piesta ti patronna a mapasamak iti Disiembre 25, ti komemorasion iti pannakaipasngay ti inkarnasion iti Berbo ni Kristo.[3] Urayno sagpaminsan pay a tinawtawagan a kas ti Sancta Sophia (a kas nainaganan kenni Santa Sofia), ti *sophia* a kas ti ponetiko a panangiletra iti Latin iti Griego a balikas para iti kinasaririt, ti napno a naganna iti Griego ket Ναός τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, "Altar ti Nasantuan a Kinasaririt ti Dios".[4][5] Daytoy ket naidayegan iti dakkel a simboriona, daytoy ket naikeddeng a kaipukpokan ti Bisantino nga arkitektura[6] ken naibagbaga a "nangbaliw ti pakasaritaan ti arkitektura".[7] Daytoy ket nagtultuloy nga isu ti kadakkelan a katedral para kadagiti gangani a rinibu a tawen, aginggana idi nakompleto ti Katedral Seville idi 1520. Ti agdama a pasdek ket kasisigud idi a naipatakder a kas simbaan idi baetan ti 532 ken 537 kadagiti bilin ni Bisantino nga Emperador Justiniano I ken isu idi ti maikatlo a simbaan ti Nasantuan a Kinasaririt a naipatakder iti dayta a lugar, dagiti dua a dati ket dinadael babaen dagiti nagwewelga. Daytoy ket dinaremdem babaen dagiti Griego a sientista a ni Isidoro ti Mileto ken ni Antemio ti Tralles.[8]

Ti simbaan ket nakaala ti adu nga urnong dagiti nasantuan a relikia ken nagipakpakita iti ken dadduma pay a banbanag, ti 15-metro (49 ft) a pirak nga ikonostasio . Ti kangrunaan a pakaimatangan ti Simbaan ti Akindaya nga Ortodokso kadagiti gangani a sangaribu a tawen, ti pasdek ket nakasaksi iti ekskomunikasion ti Patriarka a ni Miguel I Cerulario iti paset ni Papa Leon IX idi 1054, ti maysa a tignay a kadawyan a naikeddeng a kas ti rugi ti Nalatak a Panagsina.

Idi 1453, ti Konstantinopla ket pinarukma babaen dagiti Otomano a Turko babaen ni Sultan Mehmed II, a nagbalin iti daytoy a nangruna a simbaan ti Ortodokso a Kristianidad ket maipagbaliwen iti maysa a meskita. Bababaen iti dayta a panawen, ti simbaan ket saanen a natartaripato. Uray no kasta, ti katedral ti Kristiano ket nakaaramid iti napigsa nga impresion kadagioti baro a nga Otomano nga agturturay ken inkeddengda a pagbaliwen iti maysa a meskita.[9][10] Dagiti kampana, altar, ikonostasio, ken dagiti sakripisial a basiha ken dagiti dadduma pay a relikia ket naikkat ken dagiti mosaiko a mangipakpakita kenni Hesus, ket ni Inana a Maria, dagiti Kristiano a Santo ken dagiti anghel ket naikkatda pay wenno natakepan iti plaster. Dagiti Islamiko a langa – a kas ti mihrab, minbar, ken dagiti uppat a minaret – ket nainayon idi. Daytoy ket nagtultuloy a meskita aginggana idi 1931, idi daytoy ket narikpan iti publiko kadagiti uppat a tawen. Daytoy ket nalukatan manen idi 1935 a kas maysa a museo babaen ti Republika ti Turkia. Ti Haghia Sophia ket isu ti agdama a (2014) maikadu a a kaaduan a nabisbisita a museo idiay Turkia, ken nangaw-awis kadagiti gangani a 3.3 riwriw nga agbisbisita iti tinawen.[11]

	(1261–1453) ▪ Meskita ti Otomano (1453–1931) ▪ Museo (1935–agdama)
Material	Ashlar, ladrilio
Kaatiddog	82 m (269 ft)
Kaakaba	73 m (240 ft)
Katayag	55 m (180 ft)
Pannakairugi	360
Pannakalpas	537
Website	https://muze.gen.tr/
Lugar a Tawid ti Lubong ti UNESCO	
Paset ti	Historiko a Luglugar ti Istanbul
Kriteria	Kultural: i, ii, iii, iv
Nagibasaran	356 (http://whc.unesco.org/en/list/356)
Inskripsion	1985 (maika-9 a Sesion)

Manipud iti immuna a pannakabaliwna aginggana iti pannakaipatakder ti asideg a dakdakkel a Meskita Sultan Ahmed (Asul a Meskita ti Istanbul) idi 1616, daytoy idi ti kangrunaa a meskita ti Istanbul. Ti Hagia Sophia ket nagserbi a kas inspirasion para kadagiti dadduma nga adu a meskita, a kas ti Asul a Meskita, ti Meskita Şehzade, ti Meskita Süleymaniye, ti Meskita Rüstem Pasha ken ti Meskita Kılıç Ali Paşa.

Dagiti linaon

Pakasaritaan

Immuna a simbaan

Ti immuna a simbaan iti daytoy a lugar ket ammo idi a kas ti Μεγάλη Ἐκκλησία (*Megálē Ekklēsíā*, "Nalatak a Simbaan"), wenno iti Latin "Magna Ecclesia",[12][13] gapu kadagiti dakdakkel a dimensionna no maiyasping kadagiti kontemporaneo a simbaan iti Siudad.[3] Nailukat idi 15 Pebrero 360 (idi las-ud ti turay ni Constancio II) babaen ti Ariano nga obispo a ni Eudosio ti Antiokuia,[14] daytoy ket nabangon iti asideg ti lugar nga ayan ti nakabangbangonan ti imperial a plasio. Iti asideg a simbaan ti Hagia Eirene ("Nasantuan a Kappia") ket nasapsapa a nakompleto ken nagserbi a kas katedral aginggana idi nakompleto ti Nalatak a Simbaan. Dagitoy dua a simbaan ket nagtignayda a kas dagiti nangruna a simbaan iti Bisantino nga Imperio.

Iti uneg a pakakitaan ti Hagia Sophia, a mangipakpakita kadagit Islamiko nga elemento Islamic iti ngato ti kangrunaan a simborio.

Iti panagsursuratna idi 440, ni Sokrates ti Konstantinopla ket nagtunton a ti simbaan ket binangon babaen ni Constancio II, nga isu ket nagob-obra iti daytoy idi 346.[14] Ti tradision a saan a nadadaan ngem ti maika-7 – maika-8 a siglo, dagiti reporta a ti pasdek ket binangon idi babaen ni Konstantino ti Natan-ok.[14] Ni Zonaras ket inpatunosna dagitoy dua a pamanunotan, a nagsursurat a ni Constancio ket sinimpana idi ti pasdek nga inkonsekrado babaen ni Eusebio ti Nicomedia, kalpasan idi narebba.[14] Gapu ta ni Eusebio ket isu idi ti obispo ti Konstantinopla manipud idi 339 aginggana idi 341, ken ni Konstantino ket pimmusay idi 337, daytoy ket mabalin a ti immuna a simbaan ket binangon babaen ti naud-udi.[14] Ti pasdek ken nabangon a kas tradisional a nakolumnata a basilika nga addaan kadagiti galeria ken ti tarikayo nga atep. Daytoy ket sinarunuanna ti atro. Daytoy ket naitunton idi a kas maysa kadagiti naisangayan a monumento iti lubong iti dayta a panawen.

Ti Patriarka ti Konstantinopla a ni John Chrysostom ken nakisinnupiat kenni Empresa Aelia Eudoxia, asawa ni emperador Arcadio, ken naeksilo idi 20 Hunio 404. Idi las-ud dagiti simmarsaruno a yaalsa, daytoy nga immuna a simbaan ket kaaduan a napuoran.[14] Awan dagiti nabatbati iti daytoy a simbaan tatta nga aldaw.

Maikadua a simbaan

Ti maikadua a simbaan ket inbilin idi babaen ni Teodosio II, nga isu ket nanglukat iti daytoy idi 10 Oktubre 415. Ti basilika ket addaan iti kayo nga atep ken binagon idi babaen ni arkitekto Rufino. Nairugi a nauram daytoy iti las-ud ti nariro a Gulo ti Nika ken nangpuor ti maikadua a Hagia Sophia idi 13–14 Enero 532.

Dagiti tidda ti bato ti basilika nga inbilin babaen ni Teodosio II, a mangipakpakita ti Karnerio ti Dios

Iti agdama nga aldaw adda met dagiti nabati a nadumaduma a muton ti marmol manipud iti maikadua a simbaan; kadagitoy ket riliebo a mangipakpakita kadagiti 12 a karnero a mangirepresenta kadagit 12 nga apostol. Kasisigud idi daytoy a paset iti monumental a sumrekan iti sango, dagitoy ket adda itan idiay iti maysa a nagkalian nga abut ti asideg ti sumrekan ti museo kalpasan idi naduktalan dagitoy idi 1935 iti sirok ti akinlaud a parangan babaen ni A. M. Schneider. Ti adu a panagkalkali ket naisardeng gapu iti panagbuteng a madadael ti integridad ti pasdek.

Maikatlo a simbaan (agdama nga estruktura)

Idi 23 Pebrero 532, iti manmano laeng a lawas kalpasan ti pannakadadael ti maikadua a basilika, ni Emerador Justiniano I ket nangikeddeng a mangbangon iti maiaktlo ken intero a sabali a basilika, dakdakkel ken nangayngayed ngem dagiti sinarunona.

Dagiti muton ti marmol manipud iti maikadua a simbaan

Pannakabangon ti simbaan a naipakita iti kodise ti Kroniko ti Manases (maika-14 a siglo)

Ni Justiniano ket pinilina ni pisiko Isidoro ti Mileto ken ni matematiko Antemio ti Tralles a kas dagiti arkitekto; nupay kasta ni Antemio ket pimmusay iti uneg ti maysa a tawen iti daytoy a panagobra. Ti panagbangon ket naibaga iti *Kadagiti Pasdek* (*Peri ktismatōn*, Latin: *De aedificiis*) babaen ni Bisantino a historiador Procopio. Nangiyeg ti emperador kadagiti material manipud kadagiti amin a paset ti imperio – kas dagiti Helenistiko nga adigi manipud iti Templo ni Artemisa idiay Efeso, ldagiti dakkel a bato manipud kadagiti pagbatuan iti porfido manipud idiay Ehipto, berde a marmol manipud idiay Tesalia, nangisit a bato manipud idiay rehion ti Bosporo, ken duyaw a bato manipud idiay Siria. Ad-adu ngem sangapulo a ribo ti nagob-obra. Daytoy a baro a simbaan ket konteporaneo a nabigbigan a kas nangruna nga obra iti arkitektura. Dagiti teoria ni Heron ti Alejandria ket mabalin idi a nausar tapno mabanagan dagiti parikut a naipresenta babaen ti panagbangon iti kasata a dakkel a simborio iti dakkel nga espasio. Ti emperador ken kakuyogna ti Patriarka ti Menas, ketlinukatanda ti basilika idi 27 Disiembre 537 – 5 a tawtawen ken 10 a bulbulan kalpasan ti rugi ti panagbangon.[15][16][17] Dagiti mosaiko iti uneg ti simbaan, nupay kasta, ket nakompleto laeng babaen ti turay ni Emperador Justino II (565–578).

Ti Hagia Sophia ket isu idi ti tugaw ti Ortodokso a patriarka ti Konstantinopla ken ti nangruna a lugar dagiti imperial a seremonia ti Bisantino, kas dagiti koronasion. Kasla met dagiti sabali a simbaan iti amin a paset ti Kinakristiano, ti basilika ket nangidaton iti santuario manipud iti persekusion kadagiti managlabsing iti linteg.

Dagiti gingined idi Agosto 553 ken idi 14 Disiembre 557 ket nagpataud kadagiti birri iti nangruna a simborio ken ti akindaya a gudua a simborio. Kompleto a narebba ti nangruna a simborio idi las-ud ti simmaruno a gingined idi 7 Mayo 558,[18] a nagdadael iti ambon, altar, ken ti ciborio. Ti pannakadadael ket gapu ti adu unay baklay a karga ken ti adu unay a panagtukkol a karga ti simborio a nadalumpinas unay.[15] Dagitoy ti gapu ti panagpaalas ti langa dagiti adigi a nagsarapa iti simborio.[15] Ti emperador ket nagbilin iti dagus a panagsimpa. Inbilinna daytoy kenni Isidoro ti Ub-ubing, ti kaanakan a lalaki ni Isidoro ti Mileto, nga isu ket nagus-usar kadagiti nalaglag-an a material ken inpangatona ti simborio babaen dagiti "30 a kadapan"[15] (agarup a 6.25 metro (20.5 ft)) – ken nangited daytoy iti akin-uneg a katayag ti pasdek iti 55.6 metro (182 ft).[19] Iti pay maipatinayon, ni Isidoro ket binaliwanna ti kita ti simborio, nagipatakder iti naparagpagan a simborio nga adda kadagiti pechina, a dagiti diametroda ket dagiti nagbaetan ti 32.7 ken 33.5 m.[15] Babaen kadagiti bilin ni Justiniano, walo kadagiti Korinsio nga adigi ket narakrak manipud idiay Baalbek, Lebanon, ken naipatulod idiay Konstantinopla idi agarup a 560.[20] Daytoy a panagbangon manen a mangited iti agdama a maiak-16 a siglo a porma ti simbaan, ket nakompleto idi 562. Ti Bisantino a mannaniw a ni Pablo ti Silensiario ket nagsurat iti atiddog a daniw (adda pay laeng), nga ammo kas *Ekprasis*, para iti panangiruknoy manenn ti basilika nga indauluan babaen ni Patriarka Eutikuio idi 23 Disiembre 562.

Idi 726, ni emperador Leon ti Isauria ket nangited kadagiti serye ti edikto kadagiti panagraraem kadagiti ladawan, ken nagbilbilin iti buyot a mangdadael amin kadagiti ikono – ken nangrugian daytoy iti paset ti panawen ti Bisantino nga ikonoklasia. Iti dayta a panawen, amin dagiti relihioso a ladawan ken dagiti estatua ket naikkat manipud iti Hagia Sophia. Kalpasan ti nabiit a panaginana babaen ti turay ni Empresa Irene (797–802), nagsubli met ti ikonoklasia. Ni Emperador Teofilo (829–842) ket napigsa idi a naimpluensiaan babaen ti

Islamiko nga arte,[21] a mangiparit ti representasion dagiti sibibiag a parsua.[22] Isu ket addaan idi kaadgiti dua a napayakan a bronse a ruangan nga addaan kadagiti bukodna a monograma a naisaad idiay akin-abagatan a sumrekan ti simbaan.

Ti basilika ket nagsagsagaba iti pannakadadael, ti immuna ket ti dakkel a puor idi 859, ken manen ti maysa a gingined idi Enero 8, 869 a nakarebbaan ti gudua a simborio. Ni Emperador Basilio I ket inbilinna a masimpa ti simbaan.

Kalpasan ti nalatak a gingined idi 25 Oktubre 989 a nakarebbaan ti akinlaud nga arko ti simborio, ni Emperador Basilio II ket dinamagna ti Armenio nga arkitekto a ni Tiridates, ti nagpartuat kadagiti nalatak a simbaan ti Ani ken Argina a mangimaton kadagiti panagsimpa.[23] Binangonna manen ken pinatibkerna ti narebba nga arko ti simbaan, ken binangonna manen ti akinlaud a bangir ti simborio kadagiti 15 a paragpag ti simborio.[24] Ti kakaro ti dadael ket nakasapul iti innem a tawen iti panagsimpa ken panangibangon manen; ti simbaan ket nalukatan manen idi 13 Mayo 994. Idi patingga ti panagbangon manen, napabaro met dagiti dekorasion ti simbaan, ken mairaman kadagiti panaginayon kadagiti pinintaan dagiti uppat a dadakkel a querobin, ti baro a depiksion ni Kristo iti simborio, ken iti abside ti baro a depiksion ni Birhen Maria a nagbaetan kada apostol Pedro ken Pablo.[25] Idiay nalatak a bangir dagiti arko ket dagiti napintaan dagiti propeta ken dagiti manursuro iti simbaan.[25]

Iti librona iti *De caerimoniis aulae Byzantinae* ("Libro dagiti Seremonia"), ni Emperador Konstantino VII (913–919) ken nagsurat iti nasalaysayan a panaglagip kadagiti seremonia a naaramid idiay Hagia Sophia babaen ti emperador ken ti patriarka.

Dagiti nagibasaran

1. Müller-Wiener (1977), p. 112.
2. Magdalino, Paul, et al. "Istanbul: Buildings, Hagia Sophia" in Grove Art Online. Oxford Art Online. http://www.oxfordartonline.com. accessed 28 Pebrero 2010.
3. Janin (1953), p. 471.
4. McKenzie, Steven L. (1998). *The Hebrew Bible Today: An Introduction to Critical Issues* (http://books.google.com/books?id=owwhpmlVgSAC&pg=PA149&dq=%22Jesus+Christ+as+the+Holy+Wisdom+of+God%22#v=onepage&=%22Jesus%20Christ%20as%20the%20Holy%20Wisdom%20of%20God%22&f=false). M. Patrick Graham. Louisville, KY: Westminster John Knox Press. p. 149. ISBN 0-664-25652-X.
5. Binns, John (2002). *An Introduction to the Christian Orthodox Churches* (http://books.google.com/books?id=MOA5vfSl3dwC&pg=PA57&dq=%22Its+dedication+to+the+Wisdom+of+God+identified+it+with+Christ%22#v=onepage&q=%22Its%20dedication%20to%20the%20Wisdom%20of%20God%20identified%20it%20with%20Christ%22&f=false). Cambridge: Cambridge University Press. p. 57. ISBN 0-521-66738-0.
6. Fazio, Michael; Moffett, Marian; Wodehouse, Lawrence (2009). *Buildings Across Time* (maika-3 nga ed.). McGraw-Hill Higher Education. ISBN 978-0-07-305304-2.

Ti maika-19 a siglo a panagmarka ti tanem ni Enrico Dandolo, ti Dogo ti Benesia a nagbilin iti Panagraut iti Konstantinopla idi 1204, iti uneg ti Hagia Sophia

7. Simons, Marlise (22 Agosto 1993). "Center of Ottoman Power" (http://www.nytimes.com/1993/08/22/travel/center-of-ottoman-power.html). *New York Times*. Naala idi 4 Hunio 2009.
8. Kleiner, Fred S.; Christin J. Mamiya (2008). *Gardner's Art Through the Ages: Volume I, Chapters 1–18* (maika-12 nga ed.). Mason, OH: Wadsworth. p. 329. ISBN 0-495-46740-5.
9. [1] (http://www.livescience.com/27574-hagia-sophia.html)." LiveScience.
10. "Hagia Sophia (http://archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=2966)." ArchNet.
11. "Top 10: Turkey's most visited museums" (http://www.hurriyetdailynews.com/top-10-turkeys-most-visited-museums.aspx?pageID=238&nID=74133&NewsCatID=385). *Hürriyet Daily News*. 10 Nobiembre 2014.
12. Müller-Wiener (1977), p. 84.
13. Alessandro E. FONI; George PAPAGIANNAKIS; Nadia MAGNENAT-THALMANN. "Virtual Hagia Sophia: Restitution, Visualization and Virtual Life Simulation" (http://web.archive.org/web/20070709194035/http://www.virtualworldheritage.org/papers/3181_976-Virtual_Hagia_Sophia.pdf) (PDF). Naiyarkibo manipud iti kasisigud (http://www.virtualworldheritage.org/papers/3181_976-Virtual_Hagia_Sophia.pdf) (PDF) idi 9 Hulio 2007. Naala idi 3 Hulio 2007.
14. Janin (1953), p. 472.
15. Müller-Wiener (1977), p. 86.
16. "The Chronicle of John Malalas," Bk 18.86 Translated by E. Jeffreys, M. Jeffreys, and R. Scott. Australian Association of Byzantine Studies, 1986 vol 4.
17. "The Chronicle of Theophones Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813." Translated with commentary by Cyril Mango and Roger Scott. AM 6030 pg 316, with this note: Theophanes' precise date should be accepted.
18. Janin, Raymond (1950). *Constantinople Byzantine* (iti Pranses) (1 nga ed.). Paris: Institut Français d'Etudes Byzantines. p. 41.
19. "Haghia Sophia" (http://www.emporis.com/en/wm/bu/?id=haghiasophia-istanbul-turkey). Istanbul /: Emporis. Naala idi 4 Disiembre 2011.
20. "Baalbek keeps its secrets" (http://www.stoneworld.com/articles/baalbek-keeps-its-secrets). stoneworld.
21. "The Abbasid palace of Theophilus: Byzantine taste for the arts of" (http://www.ingentaconnect.com/content/routledg/calm/2004/00000016/00000001/art00004). Ingentaconnect.com. 1 Marso 2004. Naala idi 26 Pebrero 2013.
22. Brubaker (2011), p. 115

23. Maranci, Christina (Septiembre 2003). "The Architect Trdat: Building Practices and Cross-Cultural Exchange in Byzantium and Armenia]" (http://www.jstor.org/stable/3592516). *Journal of the Society of Architectural Historians*. **62** (3): 294–305.
24. Müller-Wiener (1977), p. 87.
25. Mamboury (1953) p. 287

Bibliograpia

- Boyran, Ebru; Fleet, Kate (2010). *A social History of Ottoman Istanbul*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-19955-1.
- Brubaker, Leslie; Haldon, John (2011). *Byzantium in the Iconoclast era (ca 680–850)*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-43093-7.
- Hagia Sophia Church (http://www.islamicarchitecture.org/architecture/monuments/hagia.sophia.html), also known as Church of Holy Wisdom.
- *Hagia Sophia*. [2] (http://www.hagiasophia.com/). Accessed 23 Sept 2014.
- Hoffman, Volker (1999). *Die Hagia Sophia in Istanbul* (iti Aleman). Bern: Lang. ISBN 3-906762-81-5.
- Janin, Raymond (1953). *La Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin. 1. Part: Le Siège de Constantinople et le Patriarcat Oecuménique. 3rd Vol. : Les Églises et les Monastères*. Paris: Institut Français d'Etudes Byzantines.
- Mainstone, Rowland J. (1997). *Hagia Sophia: Architecture, Structure, and Liturgy of Justinian's Great Church (reprint edition)*. W W Norton & Co Inc. ISBN 0-500-27945-4..
- Mamboury, Ernest (1953). *The Tourists' Istanbul*. Istanbul: Çituri Biraderler Basımevi.
- Müller-Wiener, Wolfgang (1977). *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls: Byzantion, Konstantinupolis, Istanbul bis zum Beginn d. 17 Jh* (iti Aleman). Tübingen: Wasmuth. ISBN 978-3-8030-1022-3.
- Necipoĝlu, Gulru (2005). *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*. Londres: Reaktion Books. ISBN 978-1-86189-244-7.
- Ronchey, Silvia; Braccini, Tommaso (2010). *Il romanzo di Costantinopoli. Guida letteraria alla Roma d'Oriente* (iti Italiano). Torino: Einaudi. ISBN 978-88-06-18921-1.
- Runciman, Steven (1965). The Fall of Constantinople (https://books.google.co.uk/books?id=CJz8BCdxlfEC&printsec=frontcover&dq=The+Fall+of+Constantinople&hl=en&sa=X&ei=8TioVOK1F8bnUo7NgKAN&ved=0CCIQ6AEwAA#v=onepage&q=The%20Fall%20of%20Constantinople&f=false), 1453. Cambridge: Cambridge University Press. p. 145. ISBN 0-521-39832-0.
- Turner, J. (1996). *Grove Dictionary of Art*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-517068-7.

Adu pay a mabasbasa

- Alchermes, Joseph D. (2005). "Art and Architecture in the Age of Justinian". Iti Maas, Michael (ed.). *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge: Cambridge U.P. pp. 343–375. ISBN 978-0-521-52071-3.
- Balfour, John Patrick Douglas (1972). *Hagia Sophia*. W.W. Norton & Company. ISBN 978-0-88225-014-4.
- Cimok, Fatih (2004). *Hagia Sophia*. Milet Publishing Ltd. ISBN 978-975-7199-61-8.
- Doumato, Lamia (1980). *The Byzantine church of Hagia Sophia: Selected references*. Vance Bibliographies. ASIN B0006E2O2M.

- Goriansky, Lev Vladimir (1933). *Haghia Sophia: analysis of the architecture, art and spirit behind the shrine in Constantinople dedicated to Hagia Sophia*. American School of Philosophy. ASIN B0008C47EA.
- Harris, Jonathan, *Constantinople: Capital of Byzantium*. Hambledon/Continuum (2007). ISBN 978-1-84725-179-4
- Howland Swift, Emerson (1937). *The bronze doors of the gate of the horologium at Hagia Sophia*. University of Chicago. ASIN B000889GIG.
- Kahler, Heinz (1967). *Haghia Sophia*. Praeger. ASIN B0008C47EA.
- Kinross, Lord (1972). *Hagia Sophia, Wonders of Man*. *Newsweek*. ASIN B000K5QN9W.
- Kleinbauer, W. Eugene; Anthony White (2007). *Hagia Sophia*. London: Scala Publishers. ISBN 978-1-85759-308-2.
- Kleinbauer, W. Eugene (2000). *Saint Sophia at Constantinople: Singulariter in Mundo (Monograph (Frederic Lindley Morgan Chair of Architectural Design), No. 5.)*. William L. Bauhan. ISBN 978-0-87233-123-5.
- Krautheimer, Richard (1984). *Early Christian and Byzantine Architecture*. New Haven, CT: Yale University Press. ISBN 978-0-300-05294-7.
- Mainstone, R. J. (1997). *Hagia Sophia: Architecture, Structure, and Liturgy of Justinian's Great Church*. London: Thames & Hudson. ISBN 978-0-500-27945-8.
- Mainstone, Rowland J. (1988). *Hagia Sophia. Architecture, structure and liturgy of Justinian's great church*. London: Thames & Hudson. ISBN 0-500-34098-6.
- Mango, Cyril; Ahmed Ertuğ (1997). *Hagia Sophia. A vision for empires*. Istanbul.
- Mark, R.; Çakmaktitle, AS. (1992). *Hagia Sophia from the Age of Justinian to the Present*. Princeton Architectural. ISBN 978-1-878271-11-2.
- Nelson, Robert S. (2004). *Hagia Sophia, 1850–1950: Holy Wisdom Modern Monument*. Chicago: University Of Chicago Press. ISBN 978-0-226-57171-3.
- Özkul, T. A. (2007). *Structural characteristics of Hagia Sophia: I-A finite element formulation for static analysis*. Elsevier.
- Scharf, Joachim:*Der Kaiser in Proskynese. Bemerkungen zur Deutung des Kaisermosaiks im Narthex der Hagia Sophia von Konstantinopel.* In: *Festschrift Percy Ernst Schramm zu seinem siebzigsten Geburtstag von Schülern und Freunden zugeeignet*, Wiesbaden 1964, S. 27–35.
- Swainson, Harold (2005). *The Church of Sancta Sophia Constantinople: A Study of Byzantine Building*. Boston, MA: Adamant Media Corporation. ISBN 978-1-4021-8345-4.
- Yucel, Erdem (2005). *Hagia Sophia*. Scala Publishers. ISBN 978-1-85759-250-4.
- Weitzmann, Kurt, ed., *Age of spirituality: late antique and early Christian art, third to seventh century (http://libmma.contentdm.oclc.org/cdm/ref/collection/p15324coll10/id/156533)*, no. 592, 1979, Metropolitan Museum of Art, New York, ISBN 978-0-87099-179-0

Dagiti artikulo

- Bordewich, Fergus M., "A Monumental Struggle to Preserve Hagia Sophia" (http://www.smithsonianmag.com/travel/Fading-Glory.html), *Smithsonian (magazine)* magazine, Disiembre 2008

Dagiti mosaiko

- *Hagia Sophia*, hagiasophia website Mosaics (https://muze.gen.tr/).
- MacDonald, William Lloyd (1951). *The uncovering of Byzantine mosaics in Hagia Sophia*. Archaeological Institute of America. ASIN B0007GZTKS.
- Mango, Cyril (1972). *The mosaics of St. Sophia at Istanbul: The church fathers in the north Tympanum*. Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies. ASIN B0007CAVA0.

- Mango, Cyril (1968). *The Apse mosaics of St. Sophia at Istanbul: Report on work carried out in 1964*. Johnson Reprints. ASIN B0007G5RBY.
- Mango, Cyril; Heinz Kahler (1967). *Hagia Sophia: With a Chapter on the Mosaics*. Praeger. ASIN B0000CO5IL.
- Teteriatnikov, Natalia B. (1998). *Mosaics of Hagia Sophia, Istanbul: The Fossati Restoration and the Work of the Byzantine Institute*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection. ISBN 978-0-88402-264-0.
- Riccardi, Lorenzo (2012). *Alcune riflessioni sul mosaico del vestibolo sud-ovest della Santa Sofia di Costantinopoli, in Vie per Bisanzio. VIII Congresso Nazionale dell'Associazione Italiana di Studi Bizantini (Venezia 25-28 novembre 2009), a cura di Antonio Rigo, Andrea Babuin e Michele Trizio* (https://www.academia.edu/1867754/Alcune_riflessioni_sul_mosaico_del_vestibolo_sud-ovest_della_Santa_Sofia_di_Costantinopoli). Bari. pp. 357–371. ISBN 978-88-7470-229-9. Naala idi 30 Septiembre 2014.
- Yücel, Erdem (1988). *The mosaics of Hagia Sophia*. Efe Turizm. ASIN B0007CBGYA.

Dagiti akinruar a silpo

Midia a mainaig iti Hagia Sophia iti Wikimedia Commons
Dagiti obra a mainaig iti Hagia Sophia iti Wikisource (iti Ingles)

- Museo ti Hagia Sophia (https://muze.gen.tr/muze-detay/ayasofya)